

3. Commons J. R. Institutional Economics / J. R. Commons // American Economic Review. – 1936. – № 26 (1). – Р. 237-249.
4. Зомбарт В. Современный капитализм : т. 1 / В. Зомбарт. – М., Л. : Гос. изд-во, 1931. – 560 с.
5. Гэлбрейт Д. Новое индустриальное общество / Д. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1969. – 308 с.
6. Гэлбрейт Д. Экономические теории и цели общества / Д. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1976. – 270 с.
7. Коуз Р. Фирма, рынок, право / Р. Коуз; пер. с англ. Б. Пинскера. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
8. Постсоветский институционализм / Н. М. Нуреев, В. В. Дементьев. – Донецк : Каштан, 2005. – 480 с.
9. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. А. Н. Нестеренко. – М. : ФЭК «Начала», 1997. – 180 с.
10. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Д. Ходжсон; пер. с англ. М. Я. Каждана. – М. : Дело, 2003. – 464 с.

Пушак Я.Я.

УДК 338.43

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасних умовах глобалізації продовольча проблема набуває додаткової гостроти не лише у світовому вимірі, але й актуалізує доцільність та необхідність забезпечення продовольчої безпеки на національному та регіональному рівнях.

На це вказує і досвід розвинених країн, де вирішенню продовольчої проблеми надається значна увага, передусім з міркувань забезпечення соціальної стабільності й національної безпеки. В Україні поки що ще недостатньо усвідомлюється важливість забезпечення продовольчої безпеки як одного з основних факторів стійкого економічного розвитку, проте актуальність даної проблеми й необхідність наукового пошуку нових теоретико-методологічних підходів до формування діючого й ефективного економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки країни та регіонів в нових трансформаційних умовах є очевидною.

Проблемам формування продовольчої безпеки як складової національної безпеки та пріоритетам агропромислової політики приділяється чимало уваги у наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених [1-6, 8-11], однак дослідження проблем продовольчої безпеки не можна вважати вичерпаними, а окремі теоретичні питання й надалі потребують наукової уваги.

Метою статті є узагальнення наукових підходів та визначення теоретичних засад, необхідних для розкриття суті категорії «продовольча безпека», а також обґрунтування принципів її забезпечення.

З огляду на численні наукові дослідження даного питання вважаємо, що визначення поняття продовольчої безпеки повинне базуватися на системному підході, що включає елементи еволюційного й структурно-ієрархічного методів, і також комплексно орієнтований на логічно послідовний виклад різноманітних і взаємодіючих теоретико-методологічних принципів, які у своїй сукупності відображають сутнісні аспекти економічної реальності й реалізують можливість їх плідного синтезу.

Відповідно до названого підходу розкриття змісту поняття «продовольча безпека» як соціально-економічної й макроекономічної проблеми можливе лише на межі різних дисциплін, що дозволяє вийти на новий рівень сприйняття й узагальнення економічних, історичних і соціальних процесів, на відміну від традиційного підходу, орієнтованого на розгляд продовольчої безпеки як винятково аграрної проблеми.

На наш погляд, виходячи із сучасних реалій української економіки, продовольча безпека - це надійне й безперебійне забезпечення всіх верств населення якісними продуктами харчування переважно власного виробництва за прийнятими фізіологічними нормами, яке передбачає економічну доступність продовольства й гарантію збереження даних умов у майбутньому.

Як складова національної безпеки продовольча безпека стає модулятором науково-технічного прогресу, фактором інтенсифікації виробництва, стимулом зростання продуктивних сил суспільства й на цій основі якісного економічного зростання.

На наше переконання, продовольча безпека, будучи важливою відтворювальною категорією, уособлює основну умову відтворення робочої сили. Лише за умови забезпечення власної продовольчої безпеки «людина біологічна» здатна стати «людиною соціальною», яка спроможна сприймати й обробляти інформацію, а суспільство загалом – вийти на траєкторію стійкого розвитку.

Тому продовольча безпека в сучасних умовах є однією з головних характеристик рівня й якості життя та основою життєзабезпечення населення.

Підхід до визначення продовольчої безпеки з позицій стійкого розвитку суспільства й концепції розвитку людини зміщує акценти у бік безпеки людини, відтворення людського потенціалу як основного фактору економічного зростання.

В умовах вітчизняної економіки проблема забезпечення продовольчої безпеки набуває особливої актуальності, оскільки відсутність задоволення первинних потреб населення в їжі перешкоджає збереженню й удосконаленню людського потенціалу й унеможливорює перехід економіки України на траєкторію сталого якісного економічного зростання.

Парадокс продовольчої проблеми в Україні полягає в тому, що, маючи колосальний природний потенціал, який є одним з найбільш вагомих у світі та дає можливість вирішувати проблеми національної продовольчої безпеки, а також дозволяє нашій державі стати одним з найбільших світових експортерів

екологічно чистих продуктів харчування, вона за рівнем харчування перебуває у групі країн так званого «третього світу».

Сьогодні національна продовольча безпека визначається не лише кількісними, але й якісними показниками, зокрема мірою доступності продуктів харчування для населення. У широкому розумінні поняття «продовольча безпека» може бути представлено з різних сторін (рис. 1).



Рис. 1. Існуючі підходи до визначення поняття «продовольча безпека»

Слід зазначити, що забезпечення продовольчої безпеки варто розглядати як спрямований на досягнення певної мети процес, а саме забезпечення населення продуктами харчування відповідно до фізіологічних норм, у якому беруть участь суб'єкти ринкових відносин, держава в особі адміністративних органів та некомерційні об'єднання.

При розгляді «продовольчої безпеки» як економічної категорії нами були використані наступні принципи еволюційної теорії, закладені в класичних працях Р. Нельсона й С. Уінтера [7].

Мінливість – здатність системи забезпечення продовольчої безпеки змінюватися в часі. Ці зміни обумовлюються економічним середовищем і можуть розвиватися як еволюційним шляхом, тобто поступовим розвитком продуктивних сил і виробничих відносин, так і революційним, за якого характер продуктивних сил і виробничих відносин стрімко змінюється.

Неоднорідність – розходження властивостей первинних елементів системи, пов'язане з історією розвитку, соціальними й культурними особливостями, рівнем розвитку економіки. У ринковому середовищі неоднорідність системи багато в чому залежить від конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу, торгівлі, громадського харчування.

Обмеженість – властивість скінченності, що визначається обмеженістю ресурсів (природних, фінансових, людських тощо) та характером виробничих відносин. Обмеженість створює загрози, у тому числі загрозу продовольчої безпеки, але разом з тим вона є джерелом поступального руху.

Адаптивність – пристосованість системи забезпечення продовольчої безпеки до змін зовнішнього середовища. Чим вищий ступінь адаптивності, тим більша ефективність функціонування системи.

Системність. Суб'єкт і соціально-економічне середовище становлять єдине ціле або систему, елементи якої взаємодіють між собою через певні зв'язки й обмеження.

Таким чином, поняття «продовольча безпека» ми розглядаємо як процес забезпечення населення продуктами харчування відповідно до фізіологічних норм із позицій системного підходу.

Напрямок трансформації системи забезпечення продовольчої безпеки визначається наступними параметрами:

- досягнення певної рівноваги між виробництвом харчових продуктів, їх реалізацією й споживанням;
- постійне ускладнення системи, обумовлене еволюцією всіх її елементів;
- підпорядкування функціонування системи закону композиції, відповідно до якого всі елементи системи розвиваються у взаємозв'язку;
- визначення цілей функціонування системи потребами, які еволюціонують із розвитком суспільства.

Цілі функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки визначаються наявними або прогнозованими потребами в харчових продуктах. Еволюція потреб соціального середовища обумовлена необхідністю захисту від загрози втрати здоров'я в результаті незадовільного харчування та потрапити в залежність від зовнішнього середовища.

Використовуючи системний підхід до розуміння продовольчої безпеки можливо оцінити:

- загальну кількість виробництва й споживання продуктів харчування;
- безпеку продуктів харчування і їх збалансованість по білках, вуглеводах, жирах тощо;
- умови, що забезпечують підвищення реальних доходів, які дозволяють вирішити проблему доступності продуктів харчування для всіх верств населення відповідно до рекомендованих норм із урахуванням диференціації за соціальними групами і регіонами.

Для вітчизняних споживачів життєво важливі інтереси у продовольчій сфері визначаються передусім прагненням щодня харчуватися смачно, різноманітно, повноцінно й в обсязі, достатньому для підтримання здоров'я й відновлення витрачених за день сил, а також отримувати продукти харчування по можливості з меншими витратами ресурсів (тобто дешевше). Захищеність цих інтересів споживачів продовольства проявляється в дотриманні критеріїв задоволення потреб людей у продуктах харчування. Зокрема виділяють чотири основні такі критерії [12]. Перший – критерій фізичної доступності продуктів харчування для

споживача. Це критерій, що визначає як впливає на людей відсутність або недостатність продовольства в місцях їх проживання.

Другий – критерій економічної доступності продуктів харчування, тобто здатність споживача купити той чи інший продукт за існуючого рівня цін на нього.

Третій критерій – це безпека продуктів харчування, тобто відсутність у них усього того, що робить даний продукт непридатним для їжі або небезпечним для людини. Безпека харчових продуктів визначається як стан обґрунтованої впевненості в тому, що харчові продукти при звичайних умовах їх використання не є шкідливими й не становлять небезпеки для здоров'я нинішнього й майбутніх поколінь.

Четвертий – це критерій якості харчування, тобто споживання людиною в щоденному раціоні харчування необхідної їй кількості калорій і живильних компонентів. У щоденному харчовому раціоні активної працюючої людини повинно міститися від 2500 до 6000 ккал. При цьому висока якість харчування забезпечується ще й поєднанням у їжі білків, жирів, вуглеводів і вітамінів, які відповідають медичним нормам. У високорозвинених країнах підтримка належної якості харчування є складовою частиною соціальних програм уряду, постійною турботою громадських організацій.

На нашу думку, виділені критерії характеризують ринковий механізм із погляду якості, безпеки й доступності продуктів харчування для населення.

У процесі здійснення регулюючих впливів на продовольче забезпечення необхідно, насамперед, представити механізм зміцнення його основних складових, що формують виробництво, розподіл і споживання.

З огляду на це, доцільно виділити наступні основні етапи продовольчого забезпечення (табл. 1) й елементи механізму вирішення основних проблем у процесі виробництва й споживання продовольства.

Таблиця 1. Етапи вирішення проблеми продовольчого забезпечення.

Етапи	Зміст етапів	Шляхи вирішення продовольчої забезпеченості на даному етапі
I етап	Захист найменш забезпечених верств населення	Нарощування виробництва найбільш дешевих, легко відтворюваних продуктів (хліб, картопля, овочі, крупа, цукор, молочні продукти)
II етап	Докорінне покращення загальної структури харчування за рахунок істотного росту питомої ваги більш дорогих і багатих білками й вітамінами продуктів	Збільшення споживання м'яса, рибопродуктів, овочів, фруктів за рахунок пошуку внутрішніх резервів
III етап	Поступове зростання в раціоні харчування делікатесної продукції	В умовах збільшення споживчих властивостей зміцнення матеріально-технічної бази та глибша переробка сільськогосподарської сировини в повноцінні продукти харчування
IV етап	Споживання екологічно безпечної продукції в різноманітному асортименті	Матеріальне стимулювання виробництва екологічно чистої дорогої продукції: телятини, молодого баранини. Використання технологій, що виключають застосування біостимуляторів, пестицидів

У процесі реалізації даних етапів варто враховувати те, що більшість населення орієнтована на першочергове задоволення нагальних потреб першого й другого етапів. А соціальна орієнтація розвитку агропромислового комплексу регіону повинна передбачати розвиток третього і четвертого етапів.

Придбання дорогих, делікатесних продуктів харчування дозволить зміцнити економіку агропромислового комплексу, вилучати частину «тіньових» доходів, отриманих шляхом нееквівалентного обміну.

У зв'язку з розвитком і вдосконаленням ринкових відносин необхідно ввести в дію й постійно вдосконалювати систему державних і регіональних замовлень на основні товари продовольчого призначення.

Висновки. Аналіз існуючих підходів до трактування продовольчої безпеки дозволив запропонувати визначати продовольчу безпеку як процес надійного й безперебійного забезпечення всіх верств населення якісними продуктами харчування переважно власного виробництва відповідно до законодавчо-регламентованих фізіологічних норм, яке передбачає економічну доступність продовольства й гарантію збереження даних умов у майбутньому. На наш погляд, до засадничих принципів формування продовольчої безпеки як країни загалом, так і окремих її регіонів, необхідно відносити: достатність обсягів національного виробництва продовольства для задоволення споживчих потреб населення, достатність та стабільність запасів продовольства, доступність продовольства для всіх верств населення, а також його безпека для здоров'я людини. Забезпечення підвищення обсягів сільськогосподарського виробництва на рівні регіонів можливе лише за умови стійкого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, що в кінцевому результаті дозволить забезпечити фізичну доступність продуктів харчування та посилить продовольчу безпеку держави.

Джерела та література:

1. Белоусов В. И. Устойчивое развитие сельских территорий: теория и практика : учеб. пособие / В. И. Белоусов, А. В. Белоусов, А. В. Востроилов, В. Е. Шевченко. – Воронеж, 2005.
2. Березін О. В. Проблеми формування продовольчого ринку України : монографія / О. В. Березін. – К. : Вища школа, 2002. – 211 с.

3. Борщевський П. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко // Розбудова держави. – 2007. – № 1-6. – С. 66-73.
4. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія / О. І. Гойчук. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с.
5. Ляшенко О. М. Про стратегію забезпечення продовольчої безпеки / О. М. Ляшенко // Наукові праці Луганського держ. аграрного ун-ту. Економічні науки. – Луганськ, 2006. – № 9. – С. 69-73.
6. Мерцалов А. А. Продовольственная безопасность региона: тенденции, пути развития, управление / А. А. Мерцалов, В. В. Печенкина, Д. В. Шахов; ГОУ ВПО Орловская региональная академия Гос. службы. – Орёл, 2005. – 287 с.
7. Нельсон Р. Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер; пер. с англ. М. Я. Каждана; науч. ред. пер. В. Л. Макаров; Акад. народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации. – М. : Дело, 2002.
8. Саблук П. Т. Науково-методологічне забезпечення розвитку аграрної та соціальної політики / П. Т. Саблук // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 3-4. – С. 177-180.
9. Семин А. Н. Продовольственная независимость государства и продовольственная безопасность человека / А. Н. Семин, С. М. Якимов, В. В. Блюхер, А. С. Якимов. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ГСХА, 2002. – 76 с.
10. Система продовольственной безопасности: закономерности формирования и факторы влияния / З. М. Ильина и др.; под. ред. З. М. Ильиной. – Минск : Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. – 112 с.
11. Тринько Р. І. Соціально-економічна сутність та основні шляхи реалізації продовольчої безпеки в Україні / Р. І. Тринько // Науковий вісник ЛДУВС. Серія економічна. – 2006. – № 1. – С. 246-260.
12. Шкарлет С. М. Еволюція категорії „безпека” у науковому та економічному середовищі / С. М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6 (73). – С. 6-12.

Семенова Т.В., Чернишова М.О.

УДК 338.24

МОДЕЛЬ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИМИ ГРУПАМИ ДЛЯ РІЗНИХ БІЗНЕС-СИСТЕМ

Актуальність теми. Для сучасного етапу розвитку світового господарства характерне наростання активності крупних зарубіжних компаній, діяльність яких обумовлює збільшення масштабів глобалізації і активізацію інтеграційних процесів. Відзначаючи цю тенденцію, багато дослідників пишуть про «настання ери транснаціональної економіки», чи нової «цивілізації транснаціонального бізнесу». Будучи на сучасному етапі однією з найефективніших організаційних форм інтернаціоналізації господарського життя, ТНК перебувають у центрі історичного процесу глобалізації світової економіки. Тому питання взаємовідносин держави з великим бізнесом є украй важлими для формування національної бізнес-системи економічного розвитку [1].

Однак проблема формування української бізнес-системи в аспектах раціонального розподілу влади між державою та вітчизняними фінансово-промисловими групами (ФПГ) як прообразами майбутніх ТНК залишається невирішеною. Їй присвячена лише незначна кількість наукових публікацій.

Мета дослідження - визначення пріоритетів та стратегічних напрямків формування ефективної моделі взаємодії української держави з вітчизняними фінансово-промисловими групами в сучасних умовах економічного розвитку.

Викладення основних матеріалів дослідження. При усій несхожості країн світу можна виділити три основних економічних чинника, за якими їх можна віднести до тої чи іншої бізнес-системи [2], а саме: типаж більшості компаній (розміри, структура, профіль); джерела фінансування більшості фірм (характер руху капіталу); рівень втручання держави в економічну сферу. На основі цих чинників виділяють три стандартні типи «бізнес-систем»:

1. Так звана «англо-американська» модель, ключову роль в якій відіграють великі компанії, акції яких котуються на найбільших світових біржах, і на діяльність яких держава впливає достатньо опосередковано – виключно через суди (еталон: США);

2. Континентальна європейська модель, у якій домінують середні та великі компанії, контрольний пакет акцій яких часто знаходиться в руках крупних інвесторів (аристократичних сімей, особливо у Франції). Основне джерело фінансування – це банківська система, а держава сприяє розвитку секторів, що визначені як «стратегічні» (наприклад, аерокосмічна галузь, сільське господарство, енергетика, металургія);

3. Так звана «периферія» двох попередніх моделей – наприклад, Канада, країни Південної Америки, Скандинавія, Іспанія. У цих країнах домінують відносно малі та середні компанії, які є в основному власністю підприємців-засновників та їхніх нащадків. Банки є основним джерелом фінансування, але їхня діяльність обмежується кредитною функцією, отже, вони не беруть участі в управлінні. Держава, хоча й часто намагається підтримувати ту чи іншу галузь, не спроможна це робити в масштабах, які необхідні для конкуренції на світових ринках (прикладом є, зокрема, невдалі спроби шведської держави вивести компанію Saab на рівень світового гіганта авто- та авіабудівництва).

Що стосується України, то на даний момент нашу державу неможливо віднести ні до однієї з моделей бізнес-систем, що розглянуті вище.

Так, якщо говорити про розвиток американської моделі в Україні, то перспектива доволі сумна: чекати розвитку українських транснаціональних компаній масштабу, як у США, доведеться дуже довго. На відміну